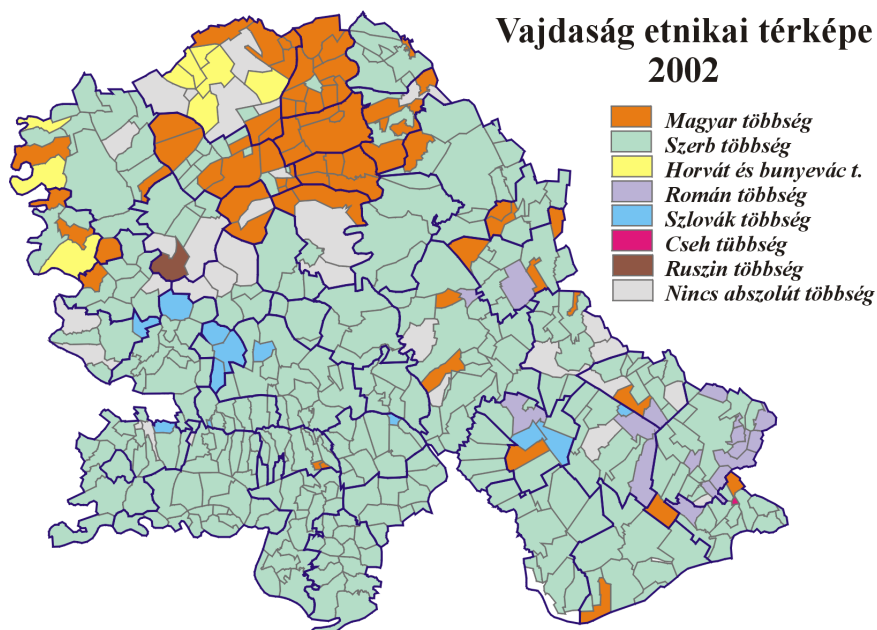

Vajdaság közigazgatási változásai

A Vajdaság etnikai mozaik jelleget jól mutatja be az alábbi térkép:

A Vajdaság fogalma az 1848 májusában Karlócan tartott szerb kongresszuson került be a köztudatba, s ott véglegesen megmaradt. A mai vajdasági községek a 19. század első felében nagyobb részben magyarországi vármegyékhez (Bács-Bodrog, Torontál, Temes), kisebb részben pedig a határőrvidékhez (Német bántági ezred, Pétervárad ezred), továbbá egy a Dunától délre eső sáv Horvátország-Szlavóniához (az akkori Szerém megyéhez) tartoztak.

Ez a térkép a mai vajdasági terület határait mutatja be rávetítve az 1910-es közigazgatási határokra:

A Trianon utáni délszláv államhoz került területeken hosszú évekig a régi közigazgatási rendszer volt érvényben, kisebb kiigazítások a járáshatárok szintjén történtek, s lényegesen a bántási rendszer se sokat változtatott: a Szerémség még akkor is Horvátországnál maradt.

Az új titói Jugoszlávia 1946-os alkotmánya szövetségi köztársasági rendszert rögzített, Szerbián belül a Vajdasági Autonóm Tartománnyal. Ez a Kelet-Szerémséggel kibővült tartomány sem egyezett meg azonban még a mai Vajdasággal, mert ekkor még idetartozott a Zimony környéki és a Belgrádtól északra fekvő Duna és Temes közötti terület, ugyanakkor eddigre már Belgrádhoz csatolták a vele szemben fekvő Zimonyt, s ugyancsak Szerbiához került közvetlenül az 1948-as népszámlálás után (Požarevac srezhez) a Duna közepén fekvő Temessziget (Ostrovo) község, ugyanakkor Macvanska Mitrovica környéke ekkor még Szerbiához tartozott. Az 1948-as népszámlálás főbb községsoros adatait már azonban a mai vajdasági területre át tudtuk számolni.

Közvetlenül az 1948-as népszámlálást követően Szerbiához került a Duna-Temes torkolat közötti terület, Borča és Ovca községekkel. Az 1953-as népszámlálás után a Zimonytól nyugatra fekvő községek is átkerültek Szerbiához, s mintegy kárpótlásul a Vajdasághoz csatolták a Szávától délre fekvő Macvanska Mitrovica környéki településeket. Az 1961-es népszámlálás idejére alakult ki véglegesen a Vajdasági AT mai területe. Ettől kezdve a Vajdaságra vonatkozó adatsoroknál átszámításokat, korrekciókat nem kellett alkalmazni. Azt is hozzá kell tennem, hogy a Vajdaságon belül az opštínák (kommunák) határainál azért néhány kisebb változás bekövetkezett, miként a települések vonatkozásában is.

A sajátos jugoszláviai (ma szerbiai) közigazgatási struktúráról is szólnom kell röviden. A szocialista Jugoszláviában kialakított opštínák a mi egykori járásainkhoz hasonló nagyságú egységek, s a délvidéki gyakorlatban magyarul a község elnevezésre fordítják le. A vajdasági községeken belül városok (gradi) és lakott helyek (mesto zajednici) találhatóak, utóbbiak között azonban vannak igen aprók is. Valahogy úgy lehet ezt a szituációt elképzelni, mintha az összes úgy-ahogy egyértelműen elkülöníthető lakott helyet ilyen státusba sorolnának, s például mi külterületi lakott helyeinket is a nagyobb falvakkal azonos státusba vennék. Az egyszerűség kedvéért településekről fogunk a városok és lakott helyek esetében beszélni. A mai közigazgatási beosztást bemutató térképen az 1992-ben létrehozott körzeteket is feltüntettük.

Népszámlálások

A vizsgált területen az első használható adatokat közlő magyar népszámlálás az 1870-es volt, de ekkor csak vallásra kérdeztek rá. Az 1880-as, az 1890-es, az 1900-as és 1910-es népszámlálások azonos módszerrel készültek, a lakosság anyanyelvét és vallását kérdezték és az adatsorokat községe sorosan publikálták.

1880-nál némi problémát az jelentett, hogy a beszélni nem tudó gyerekeknél az anyanyelvet nem mutatták ki. (Ezt utólagosan a szakemberek rendszeresen úgy korrigálták, hogy a beszélni nem tudó gyerekek számát a regisztrált anyanyelvűek arányában osztották szét.) Ennél a népszámlálásnál még nem külön szerb és horvát, hanem szerb-horvát anyanyelvet jelöltek meg. *A magyar népszámlálásoknál elég kevés anyanyelvet publikáltak, ezért én az 1910-es és az 1941-es népszámlálás levéltári anyagából kigyűjtöttem a bunyevácok, cigányok, bolgárok és csehek adatait is.*

Az impériumváltozást követően az első délszláv népszámlálást 1921-ben hajtották végre: anyanyelvre és vallásra kérdeztek, s az adatokat községe sorosan is publikálták. (Szerencsétlen dolog, hogy politikai okokból a szerbek és a horvátok ismét csak összevontan [szerb-horvátok] szerepeltek.) A következő, 1931-es népszámlálás adatait a két világháború között csak bánóságokra összegezve publikálták, majd 1945-ben a vajdasági községenkénti adatokat is közreadták: 4 anyanyelv és 7 felekezet vonatkozásában, a "délszláv" anyanyelvi kategória biztosan párját ritkítja a statisztikatörténelemben. Jellemző, hogy az 1921-es népszámlálás részletes adatsorai csak 1932-ben kerültek kiadásra, az 1931-esé pedig csak 1986-91 között! A két világháború között kb. félszáz "dobrovoljac" telepésfalut hozott létre a délszláv állam a Vajdaságban, ezekbe közel százezer nagyjából szerbet és montenegróit telepítettek le.

A Vajdaság bácskai része 1941-44 között ismét Magyarországhoz került, a betelepítettek nagy része elmenekült, s helyükre a Szabadka és Újvidék közötti sávban 31 helyen mintegy 14 ezer bukovinai székelyt telepítettek be. Az adatbázisban szerepel mindegyik telepésfalú neve és helye, s csaknem mindegyiknél a lakosságuk etnikai összetétele is. Az 1941-es magyar népszámlálás levéltári anyagai segítségével kipótoltam a községek etnikai adatokat, s az eddig még nem publikált külterületi adatsorokat is feldolgoztam.

Az új Jugoszláviában az 1948-as népszámlálástól kezdve lehetséges volt, hogy a népszámlálás alanya ne nyilatkozzon nemzeti ségi hovatartozásáról. Ugyanakkor azonban utólagosan elemezték a nem egyértelmű válaszokat és korrigálták az adatokat: a bunyevácokat és dalmátokat horvátoknak, a boszniaiakat (a felekezet alapján) szerbeknek vagy horvátoknak sorolták be, két nemzeti ség megjelölése esetén pedig az elöl levőt regisztrálták.

Az 1953-as népszámlálásnál (és ettől kezdve mindig) anyanyelvre is rákérdeztek, s megkérdezték továbbá a vallásfelekezetet is – ezt azonban csak 1991-től kérdezték újra, csak ettől kezdve tették hozzáférhetővé települési bontásban. Ugyanakkor az anyanyelvi adatokat soha nem publikálták települési bontásban, csak néha községi részletezettségben. A nemzeti ségi kategóriánál, aki nem jelölte meg identitását a „határozatlan jugoszláv” csoportba sorolták, amennyiben délszláv származású volt.

Az 1961-es népszámlálásnál a számlálóbiztos köteles volt figyelmeztetni az állampolgárt, ha azt mondja: jugoszláv vagyok – ilyenképpen kerül regisztrálásra. Számuk országosan 317 124-re nőtt, a Vajdaságban azonban számuk alacsony maradt: 3 174 fő (0,2 %), ezek között magyar továbbra is igen kevés lehetett. (A muszlimánokat ekkortól kezdve már ilyen néven – etnikai muzulmánként – önállóan regisztrálták.)

Az 1971-es népszámlálástól kezdődően a számlálóbiztos már nem segíthetett a nemzeti ség szerinti megjelölésben. Ugyanakkor még a nemzetközi gyakorlatban is teljesen ismeretlen új válaszadási lehetőségeket tettek lehetővé:

- az Alkotmány 170. szakaszára hivatkozva mindenkinek joga volt erre a nemzeti ségi kérdésre nem válaszolni, s ez így is jelent meg az eredményeknél;
- regionális, területi kötődést is meg lehetett nevezni nemzeti ségi (!) identitásként;
- az ismeretlen kategóriába a pozitív, de nem besorolható választ adók kerültek.

Módszertanilag újabb lényeges változás a 2011-es népszámlálásnál történt: az adatok közzétételekor célként tűzték ki a kirívóan alacsony előfordulások közlésének elkerülését, amely beazonosíthatóvá tette egy személyt. Adatvédelmi kalkulációk után úgy döntöttek, hogy a 3 főnél kisebb értékek (azaz 1 vagy 2) esetében ezt "x"-el jelölik. A valóságban az adatközlés mind a nemzetiségi, mind a felekezeti adatok vonatkozásában zavaros lett. A települési részadatok összege gyakran több száz fővel kevesebb lett a lakosság számánál és a községekre összegzett adatok sem lettek pontosak. A legkirívóbb két eset: Pivnice (Pincéd a Palánkai községben) és Stara Moravica (Bácskossuthfalva Topolya községben) felekezeti adatainál kb. 2,5-2,5 ezer fő hiányzik. A régebbi adatok alapján ezek szinte mind protestánsok, de 2011-nél ebben a mezőben csak egy "x" van...

Az 1948 előtti népszámlálásoknál az anyanyelvi kategóriák száma 10 alatt volt, a nemzetiségieké 1953-71 között 10 felettire nőtt, 2011-ben pedig 26-ra, de ezek felénél számuk a Vajdaságban 1000 (gyakran 100) fő alatti volt! Nyilvánvaló, hogy ennyi adatot feldolgozni értelmetlen, ráadásul ezek jó része előzmények nélküli. Elsősorban arra koncentráltam, hogy a jelentős és/vagy őshonos etnikumok időben összehasonlítható adatsora alkossák az adatbázist. Mint említettem, az 1910-es és 1941-es adatoknál sikerült kigyűjteni olyan anyanyelvi/nemzetiségi adatokat, amelyek az etnikai tér képét sokkal jobban leírják a megszokottnál: bunyevácok, cigányok, zsidók, csehek, bolgárok. Ezek egy része végül nem került be az adatbázisba, de lábjegyzetben szerepel, ha számuk vagy arányuk valamikor jelentősebb volt egy településen. (Például a csehek néhány településen számosan éltek.) A szlovének száma a térségben soha nem volt jelentős, de az 1930-as évektől a montenegróiaké igen, a macedonoké pedig nem elhanyagolható – ugyanakkor ezt megelőzően nyomuk sem volt. Ezt a három etnikumot ezéért összevontan "egyéb délszlávok" kategóriában dolgoztam fel. A következő ábrákon azt tüntettem fel, hogy mely etnikai és felekezeti kategóriák adatait építettem be az adatbázisba. (Feltüntettem az ábrák alján, hogy ezer főben mennyien voltak az adott években.)

Év	Lakos	Magyar	Német	Szerb	Horvát	Szerb-horvát	Bunyevác	Egy. délszláv	Szlovák	Román	Ruszin	Zsidó	Cigány	Jugo.szláv	Regionális	Nem. nyíl.	Ismeretlen	Egyéb	Besz. nem tudó	Cseh	Bolgár
1880	x	x	x			x			x	x	x							x	x		
1890	x	x	x	x	x				x	x	x							x			
1900	x	x	x	x	x				x	x	x							x			
1910	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x		x					x			
1921	x	x	x			x		x	x	x	x							x			
1931	x	x	x			x												x			
1941	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x					x			
1948	x	x	x	x	x			x	x	x	x		x					x			
1953	x	x		x	x			x	x	x	x			x				x			
1961	x	x		x	x			x	x	x	x		x	x				x			
1971	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
1981	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
1991	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
2002	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
2011	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
1910	1511	420	324	514	34		56		57	75	14		7					10	ebből:	1,9	3,0
1991	2013	339	4	1144	75		21	67	64	39	22	0,5	24	174		5	15	20			
2011	1932	251	3	1290	47		16	34	50	25	18	0,3	42	12	29	81	15	19	ebből:	1,4	1,4

1971-től ruszin és ukrán külön, de én összevontam.

Év	Lakos	Róm. kat.	Gör. kat.	Református	Evangelikus	Protestáns	Ortodox	Izraelita	Muzulmán	Fel. Nélküli	Nem. Nyilatkozott	Nem hívő	Ismeretlen	Egyéb
1870		x	x	x	x		x	x						x
1880		x	x	x	x		x	x						x
1890		x	x	x	x		x	x						x
1900		x	x	x	x		x	x						x
1910		x	x	x	x		x	x						x
1921		x	x			x	x	x	x					x
1931		x			x		x		x					
1941		x	x	x	x		x	x						
1991		x				x	x	x	x	x	x	x	x	x
2002		x				x	x	x	x	x	x	x	x	x
2011		x				x	x	x	x	x	x	x	x	x
1910	1511	714	17	44	116		595	22						3
1991	2013	459				79	1171	0,3	10	4	1	79	211	0,2
2011	1932	337				64	1357	0,3	14	1	107	26	18	8

Kiegészítések

1. Természetesen egy külön adatbázisban közzéteesszük a mai községek területére vonatkozó összegzett adatsorokat is, amelyek azért különösen fontosak, mert a Szerb Statisztikai Hivatalnál évtizedek óta minden más népességszerkezeti adatsort csak a községek (opština) szerinti bontásban publikálnak.

2. Vajdaság egészének etnikai és felekezeti adatai.

3. Az adatbázishoz tartozik egy részletes áttekintő térkép is, mert – mint jeleztem – a mai vajdasági közigazgatás és településszerkezet meglehetősen speciális és nehezen áttekinthető.

Források:

A magyar népszámlálások községenkénti adatai az interneten is megtalálhatók [https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/], kivéve az 1870-esét, azt csak egy évszázad késéssel külön kötetben jelentettem meg.

A jugoszláviai népszámlálások adatai is az interneten (bár elég nehezen) megtalálhatók:

<http://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/popis/>

Alapvetően fontos forrás az alábbi CD: *Popis 1991*. [CD-ROM] Savezni Zavod za Statistiku, Beograd, 1998.

Valójában az 1921–1981 közötti összes népszámlálás adatait is tartalmazza!

A települések történetét, névalakjainak változásait az alábbi két anyagból lehet leginkább kideríteni – a Wikipedia mellett:

https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Lexikon_GyalayMagyarIgazgatastortHelysegnevlexikon/

Geografski-istorijski imenik naselja Vojvodine. Novi Sad, 1966.

Jó böngészést, jó munkát!